

Andrzej Chmielarz, Marcin Majewski

Jędrzej Tucholski, 1932-2012

Przegląd Historyczno-Wojskowy 13 (64)/2 (240), 236-239

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PRO MEMORIA

Jędrzej Tucholski 1932–2012

21 maja 2012 roku zmarł w Warszawie Jędrzej Tucholski, wybitny historyk i archiwista, zasłużony w ujawnianiu i upowszechnianiu prawdy o zbrodni katyńskiej

Jędrzej Maria Hieronim Tucholski urodził się 24 marca 1932 roku w Poznaniu. Był synem Zofii z d. Osuchowskiej i zamordowanego w Katyniu ppor. rez. dr. hab. Tadeusza Tucholskiego, pracownika naukowego Uniwersytetu Poznańskiego, Politechniki Warszawskiej i Instytutu Technicznego Uzbrojenia, wybitnego specjalisty w dziedzinie materiałów wybuchowych. Do lipca 1939 roku mieszkał z rodzicami w Poznaniu. W lipcu tegoż roku, w związku z przydzieleniem Tadeusza Tucholskiego do nadzoru technicznego fabryki amunicji „Pocisk”, przeniósł się on wraz z rodziną do Rembertowa pod Warszawą. Po wybuchu wojny został ewakuowany wraz z personelem i wyposażeniem fabryki na wschód, gdzie 18 września dostał się do niewoli sowieckiej. W tym czasie podążająca od 6 września jego śladem żona wraz z dziećmi dotarła do Kowla, by 7 października 1939 roku powrócić do Rembertowa. W 1944 roku Jędrzej ukończył szkołę powszechną w Rembertowie i kontynuował naukę na gimnazjalnych tajnych kompletach. Maturę zdał już po wojnie, w 1950 roku, w 11-letniej szkole stopnia podstawowego i licealnego w Rembertowie, po czym podjął studia na Wydziale Elektrycznym Politechniki Warszawskiej. Dyplom inżyniera elektryka (ze specjalizacją przyrządy rozdzielcze) otrzymał 20 stycznia 1954 roku.

Wcześniej już, 1 stycznia 1954 roku, rozpoczął pracę w Instytucie Elektrotechniki na stanowisku adiunkta. W lutym 1955 roku został powołany do służby wojskowej. Po jej odbyciu (artyleria ppanc) otrzymał stopień podporucznika, a potem porucznika rezerwy. Od 17 stycznia 1956 roku ponownie pracował w Instytucie Elektrotechniki, początkowo jako adiunkt, a następnie asystent dyrektora. W latach 1954–1958 odbył studia magisterskie i 17 grudnia 1958 roku otrzymał dyplom magistra inżyniera elektryka ze specjalizacją kable i przewody. Był cenionym specjalistą w dziedzinie aparatury niskiego napięcia – współtwórcą największego w kraju laboratorium aparatury rozdzielczej. Wówczas też reaktywował rozpoczętą w latach 1944–1948 działalność w harcerstwie – tym razem jako drużynowy i komendant hufca ZHP Stare Miasto (w latach 1956–1960).

W drugiej połowie lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku zaczął urzeczywistniać swoje największe życiowe powołanie, którym była najnowsza historia wojskowa. Jego zainteresowania badawcze, skupiające się wpieryw na dziejach zgrupowania stołpeckiego AK, następnie na losach cichociemnych, wzbogaciły polską historiografię o cenne publikacje, w tym pionierskie prace o cichociemnych. Pierwsza z nich, *Cichociemni 1941–1945: sylwetki spadochroniarzy*, została w 1981 roku wydana przez Wojskowy Instytut Historyczny w Warszawie – placówkę, z którą współpracował – jako tzw. druk wewnętrzny. Znacznie poszerzona wersja tego opracowania ukazała się w 1984 roku nakładem Wydawnictwa „Pax”. Książka stała się z miejsca bestsellerem (kolejne wydania 1985, 1988, 2010) i przez wiele lat była prawdziwym kompendium wiedzy o cichociemnych. Kontynuacja tych zainteresowań zaowocowała ukazaniem się w 1991 roku pracy *Spadochroniarze*, będącej historią polskich spadochroniarzy w II wojnie światowej. Popularne ujęcie tej problematyki stanowią tytuły publikacji: *Powracali nocą* (1988), *Spadochronowa opowieść: czyli o żołnierzach gen. Sosabowskiego i cichociemnych* (1991) oraz *Halifax JD 154 nie wrócił* (1984) – wydana wspólnie z Władysławem Borochem historia jednej z ekip cichociemnych. Przygotowane w 1981 roku dla Wojskowego Instytutu Historycznego 129-kartkowe opracowanie historii zgrupowania stołpeckiego AK, dowodzonego przez cichociemnego por. Adolfa Pilcha „Górcę” („Polski Oddział Partyzancki z Ośrodka AK Stołpce”) nie zostało opublikowane drukiem.

Jędrzej Tucholski położył także zasługi na gruncie upamiętnienia czynu cichociemnych. Był członkiem komitetu organizacyjnego wmurowania tablicy pamięci poległych cichociemnych, ufundowanej w kościele św. Jacka w Warszawie, poświęconej 1 czerwca 1980 roku oraz komitetu, którego staraniem w latach 1987–1989 w kościele Niepokalanego Poczęcia NMP na warszawskiej Ochocie powstały witraże upamiętniające historię Armii Krajowej i Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie.

Od połowy lat osiemdziesiątych minionego stulecia jego zainteresowania zaczęły się koncentrować na problematyce zbrodni katyńskiej. Był współzałożycielem utworzonego w październiku 1989 roku Komitetu Historycznego Badania Zbrodni Katyńskiej, który następnie przekształcił się w Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej. 28 czerwca 1990 roku premier Tadeusz Mazowiecki powołał go do Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa. W latach 1990–1991 współtworzył wraz z Bożeną Mamontowicz-Łojek Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” (Federacja Rodzin Katyńskich) w Warszawie. Był też członkiem założycielem i przewodniczącym powstałej w 1990 roku Polskiej Fundacji Katyńskiej. Na potrzeby rodzin udających się na groby zamordowanych opracował *Informator historyczny dla pielgrzymów Katyń–Charków–Miednoje* (1992, 1994, 1999). W 1991 roku wydał *Mord w Katyniu: Kozielsk, Ostaszków, Starobielsk: lista ofiar* – monumentalne opracowanie, będące zwieńczeniem jego wieloletnich dociekań. Za tę pracę, stanowiącą pierwszą całościową próbę odtworzenia listy ofiar zbrodni katyńskiej, otrzymał 24 października 1991 roku prestiżową Nagrodę im. Jerzego Łojka, przyznaną co dwa lata przez fundację imienia tego wybitnego historyka działającego przy Instytucie Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku.

W latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku Jędrzej Tucholski zaangażował się w prace związane z odszukaniem miejsc pochówku ofiar zbrodni katyńskiej oraz godnym upamiętnieniem miejsc ich spoczynku. Uczestniczył w ekshumacji ofiar katyńskich w Charkowie i Miednoje w 1991 roku, a także w Katyniu, w 1994 roku.

Z prac w Charkowie i Miednoje opublikował w 1993 roku swoje zapiski *W krajinie śmierci... cz. 1, Kronika ekshumacji Charków–Miednoje 22 VII–3 IX 1991*. Był też współautorem wydanej w 2003 roku pracy *Charków. Księga Cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego*. W okresie od 17 sierpnia 1992 do 31 października 1993 roku pracował jako główny specjalista w Radzie Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, odpowiedzialny za koordynację prac związanych z problematyką szeroko rozumianej zbrodni katyńskiej. Nie rozstał się przy tym z Instytutem Elektrotechniki, gdzie pozostawał na niepełnym etacie. Od 1 stycznia 1993 roku powrócił na cały etat w Instytucie, próbując godzić pełnowymiarową pracę w obu tych instytucjach. Po odejściu z ROPWiM był (od 2 listopada 1993 do 24 grudnia 1994) doradcą dyrektora naczelnego Instytutu Elektrotechniki w Warszawie, a następnie (od 2 stycznia do końca grudnia 1995) doradcą ministra spraw wewnętrznych Andrzeja Milczanowskiego.

Jesienią 1995 roku w Kijowie i Warszawie podjął starania o nawiązanie współpracy archiwalno-historycznej ze Służbą Bezpieczeństwa Ukrainy. Dzięki jego osobistemu zaangażowaniu w listopadzie 1995 roku udało się osiągnąć wstępne porozumienie. Podobne starania czynił odnośnie do współpracy z Głównym Archiwum Operacyjnym KGB Białorusi, także z dobrym skutkiem. Niepowodzeniem zakończyła się zaś próba nawiązania współpracy z partnerem rosyjskim. W latach 1995–2000 był wicedyrektorem Centralnego Archiwum, później Archiwum MSWiA. W październiku 1997 roku został powołany przez ówczesnego Prokuratora Generalnego do Rady Programowej projektu badawczego „Indeks Represjonowanych”. Z kolei we wrześniu 1998 roku znalazł się w powołanym przez minister sprawiedliwości Hannę Suchocką Zespole ds. Badania Akt Sędziów i Prokuratorów w Stanie Spoczynku. W pracach zespołu uczestniczył co najmniej do marca 1999 roku. W styczniu 2000 roku wszedł do Komitetu Honorowego obchodów 60. rocznicy zbrodni katyńskiej. Od 1 października do 15 grudnia 2000 roku był dyrektorem (p.o.) Archiwum MSWiA, a jednocześnie (od końca 2000 do 15 września 2001) doradcą ministra spraw wewnętrznych i administracji Marka Biernackiego. Od 16 grudnia 2000 aż do emerytury (31 marca 2005) pracował jako zastępca dyrektora Biura Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów IPN, a w następnych latach (od 4 kwietnia 2005 do 30 kwietnia 2008) jako główny specjalista w tej instytucji. Pod koniec marca 2006 roku przeszedł do nowo utworzonej Sekcji Edycji Źródeł Wydziału Udostępniania i Informacji Naukowej BUiAD. W czerwcu 2007 r. sekcja weszła w skład Wydziału Badań Archiwalnych i Edycji Źródeł BUiAD.

Pracując w MSWiA i IPN pozyskał (w archiwach Białorusi, Litwy, Rosji i Ukrainy) wiele materiałów dotyczących represjonowanych Polaków. Doprowadził także do podjęcia współpracy archiwalno-historycznej ze służbą bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. Był członkiem grup roboczych: polsko-białoruskiej (MSW–KGB Białorusi), polsko-rosyjskiej (MSWiA–IPN–FSB FR) i polsko-ukraińskiej (MSWiA–IPN–SBU). Działalność tych zespołów zaowocowała wydaniem 14 tomów źródeł o podstawowym znaczeniu dla historii ziem polskich pod okupacją sowiecką 1939–1941, losów Polaków w ZSRR przed II wojną światową i po roku 1944 r., a także dla dziejów powstania warszawskiego.

Był członkiem Rady Programowej półrocznika IPN „Pamięć i Sprawiedliwość”, redaktorem naukowym i członkiem Komitetu Redakcyjnego serii „Polska i Ukraina

PRO MEMORIA

w latach trzydziestych-czterdziestych XX wieku”. Jego wielostronny dorobek wzbogaca także rola konsultanta historycznego filmu fabularnego „Misja specjalna” (1987 r.).

Dnia 8 kwietnia 2008 roku Rada Polskiej Fundacji Katyńskiej nadała mu Medal Dnia Pamięci Ofiar Zbrodni Katyńskiej. Za wybitne zasługi w upowszechnianiu prawdy katyńskiej 24 marca 2011 roku Prezydent RP odznaczył go Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Uroczystości pogrzebowe Jędrzeja Tucholskiego odbyły się 29 kwietnia 2012 r. w Międzylesiu i Starej Miłosnej, gdzie też został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym.

Andrzej Chmielarz, Marcin Majewski